

Marcu Gabinschi

REPETAREA CA FENOMEN SEMIOTIC ÎN GENERAL ȘI GLOTIC ÎN PARTICULAR

Dacă facem abstracție de tautologiile tocmai infinitivale, de care ne-am ocupat special¹, prezenta lucrare, privitoare la tautologiile glotice în genere și referindu-se în primul rând la faptele limbii române, este o elaborare primară care relevă doar unele aspecte ale fenomenului în chestiune și de aceea nu pretinde să aibă un caracter cât de cât exhaustiv.

Repetarea prin mijloace glotice este, după cum se știe, un fenomen foarte răspândit, de care dăm în viața de toate zilele la tot pasul și care se identifică ușor ca atare. Totuși în cadrul acestui fenomen se lasă distinse diferite tipuri.

Astfel, repetările ce se observă cel mai des în vorbirea cotidiană, dar și la reproducerea ei în literatura artistică, sunt acelea pe care am putea să le numim insistențe și care nu adaugă la cele spuse nici un alt sens decât cel exprimat prima dată, ci doar insistă asupra lui. Acest lucru se lasă observat chiar când se repetă același fonocomplex, care, pronunțat cu altă intonație, are alt sens, nu tocmai cel de insistență. De exemplu, prin note muzicale s-ar putea exprima intonația (redată mai puțin exact prin punctuație), care îl deosebește pe *El îi alb! Alb!* și *El îi alb-alb!* În primul caz avem insistență, iar în cel de-al doilea anume tautologie (fapt despre care vezi mai jos amănunțit).

Insistența, fiind prin însăși natura sa un fenomen primar în viața organismelor vii, se manifestă și la nivel preuman. Astfel, fără să ne adâncim în acea ramură a semioticii care cercetează mijloacele de comunicare a animalelor, să ne amintim cel puțin de exemplele bine cunoscute din viața de toate zilele. Bunăoară, mâța când se apropie de ușa și miaună o dată ca să i se deschidă, dar asta nu se face imediat, mai miaună o dată și încă o dată până i se deschide ușa. Tot așa și câinele, când vrea, de exemplu, să fie dezlegat. Și o face prin sunete, s-ar putea spune, diferențiate, când latră a om străin, a mâtă, a arici ș.a.m.d. La acest nivel, adică cel al insistenței ca atare, nu există o deosebire principială între purtarea animalelor și cea a omului. Tot aici trebuie adusă în discuție semnalizarea prin repetarea diferitor sunete nenaturale, cum sunt baterea la ușa, apăsarea pe sonerie etc.

Principalele situații în care se manifestă insistențele în sensul indicat mai sus sunt următoarele (e vorba de oameni):

¹ Vezi articolele (tipărite în chirilică): M. Gabinschi, *Tautologiile infinitivale-vechi în limba moldovenească*. I. *Schiță sincronică descriptivă*, „Limba și literatura moldovenească”, 1977, nr. 4, p. 56–63 și același, *Tautologiile infinitivale-vechi în limba moldovenească*, II. *Schiță confruntativă etiologică*, tot acolo, 1978, nr. 2, p. 53–62. E vorba de tautologiile, proprii limbii vechi, dar acum folclorului și graiurilor locale, de tipul *a face fac*, descrise în confruntare cu sinonimele lor cu mult mai răspândite acum, zise „supinale”, adică neoinfinitivale, de tipul *de făcut fac*. Ce e drept, cu toate amănuntele, cu care sunt descrise acolo tautologiile în chestiune, în cele două articole nu figurează tipul cu „supinul” postpus, ca în *Pot, pot mânca de mâncat* sau *il durea de durut* (K. Sandfeld et H. Olsen, *Syntaxe roumaine*, I, Paris, 1936, p. 277), deoarece nu le-am întâlnit nici în literatura artistică citită (inclusiv în folclor), nici în vorbirea orală.

A) Când vorbitorul nu e auzit destul de bine ori i se pare că așa este (de exemplu, când cel ce ascultă se face a nu prea auzi). Atunci se repetă, de ex., *Vino încoace! Vino încoace!* (câteodată de mai multe ori și în glas mai tare). Procedul e obișnuit în situații de audibilitate scăzută, în cazuri de defecte ale pronunțării sau ale recepționării convorbitorilor etc.

b) Când vorbitorul își exprimă emoțiile, făcând posibil subconștient în acest fel ca energia generată de ele să se consume. Acest lucru se întâmplă atât la exprimarea emoțiilor pozitive (de ex., *Minunat! Minunat!*), cât și a celor negative (de ex., *Vai de mine!, Vai de mine!*) etc. Tot la emoții se clasează exprimarea nonacordului categoric cu convorbitorul, a revoltei și asem.

Unele cuvinte, puține la număr, dar frecvente în vorbire, sunt extrem de predispuse să fie repetate, chiar dacă nu e vorba de vreo audibilitate insuficientă sau de emoții. Așa sunt prin natura lor cuvintele monosilabice, precum *Da* și *Nu*.

Insistențele, identificate în acest fel, sunt proprii, pe cât ne este cunoscut, oricărei limbi și se lasă de obicei recunoscute și de către cei ce nu știu limba în care se exprimă, nu știu nici care este ea și nici ce anume se repetă.

Un alt fel de repetări este cel care servește pentru a asigura un număr necesar de silabe în versuri, ca, de exemplu, în *Soacră, soacră, poamă acră*. Deși câteodată și asta poate fi interpretat ca insistență în adresare, procedul ca atare nu poate fi caracterizat ca având întotdeauna acest scop. Univoc este în asemenea repetări vocativul, de ex., *Codrule, codruțule...*

Încă un fel de repetări îl constituie replicile, prin care, în dialog, unul din convorbitori, înainte de a da răspunsul propriu-zis, reproduce în felul său spusele celuilalt, adică e vorba de repetări ce trec uneori în modificări ale cuvintelor convorbitorului, adăugându-li-se ceva, ba chiar strâmbându-le etc. Din românește, putem aduce pentru acest caz tipul răspândit de contexte ca *Îmi este prieten. – Prieten – neprieten, dar trebuie să-l pui la punct*. Unele limbi, cum este, bunăoară, spaniola, posedă o gamă bogată de tipuri de replici¹. E discutabil (căci nu există criterii unice general acceptate), dacă acest fel de repetări putem sau nu putem să-l clasăm la tautologii. În tot cazul e clar că aceste repetări nu sunt libere, în sensul că implică apariția aceluiași cuvânt între cuvintele precedente ale convorbitorului. Noi însă ne vom ocupa în cele de mai jos de repetările (mai precis, tautologiile) libere, adică independente de apariția precedentă, în dialog, a cuvântului dat, altfel spus, obișnuite în afara dialogurilor.

Așa dar, repetările care nu țin de tipurile descrise mai sus le numim tautologii. Acestea sunt deci repetări libere (în sensul indicat mai sus) care introduc în cele spuse un element denotativ de sens, care nu ar fi exprimat fără ele. Tautologiile sunt un fenomen exclusiv al vorbirii umane, cu realizări specifice fiecărei limbi particulare (deși între ele există în această sferă și trăsături comune), deci nu sunt mijloace de comunicare a animalelor și prin însăși această natură a lor sunt un fenomen cu mult mai complicat din punct de vedere lingvistic².

¹ Vezi, de exemplu, T. A. Ворожищева. *Повтор и его роль в образовании нестандартных модальных конструкций (на материале испанского языка)*, «Вопросы романского и общего языкознания», Выпуск 3, Санкт-Петербург, 2002, c. 83-87.

² O precizare trebuie făcută referitor la acele limbi în care o clasoformă (abstracție reprezentând toate logoformele categorial identice) există ca autem (alomorf pozițional ce poate constitui un enunț eliptic aparte) și ca anautem (alomorf pozițional ce nu o poate face). Așa este tocmai limba română, genitivul (ca de altfel și infinitivul) ei realizându-se în câte două alomorfe,

Precizări ulterioare se cer făcute în scopul identificării tautologiilor din limbă spre deosebire atât de cele în sens logic, cât și de repetările din vorbire.

Ce sunt tautologiile în sens logic se știe destul de bine, ele neconstituind de aceea subiectul unei lucrări lingvistice. În cazul cel mai elementar tautologia logică se identifică ca o definiție în care determinatul se definește prin el însuși, de exemplu, când se spune că muncitorul e cel ce muncește, adică o afirmație a cărei valoare informativă e egală cu zero. Așa auzim, de exemplu, de la un elev prost care, scos la răspuns, nu știe nimic despre obiectul întrebării și repetă denumirea lui ca predicativ. Dar așa ceva are loc câteodată și la niveluri mai înalte. Bunăoară, o vreme s-a vehiculat în anumite cercuri de lingviști pe tonuri patetice deviza *Slavii sunt slavi*, care, nefiind întrebuițată în contexte ca *Legea e lege* (despre care vezi mai jos), obiectiv, nu comunică nimic despre slavi. Dar câteodată tautologia logică se ascunde în dosul unor teoretizări. Să ne amintim, de exemplu, de așa-zisa „teorie a obiectualității” («учение о предметности»), în care substantivul se definește prin „obiect în sens larg” și asem., acest ultim însuși identificându-se ca ceva denumit prin substantiv¹. Nu degeaba adepții acestei teorii ajung la acel rezultat că substantivul trebuie să se definească pe baza „obiectualității gramaticale sau a substantivității”², formulare camuflată în rusește de neasemănarea externă a cuvintelor „существительное” și „субстантивность”, dar care, tradusă în mai multe alte limbi (printre care și în română), ar suna ca „Substantivul se definește pe baza substantivității”. Acesta este deci un exemplu tipic de tautologie logică (cazul „Idem per idem”), deși adus din domeniul lingvisticii. Spre deosebire de aceste tautologii logice, cele glotice comunică o anumită informație.

Totodată, întrucât e vorba de limbă (mijloc colectiv de comunicare), nu de vorbire (aplicare a acestui mijloc), ne limităm obiectul la ceea ce e propriu limbii ca mijloc colectiv, făcând abstracție de ceea ce caracterizează modurile individuale de folosire a lui. Se știe că unele feluri de repetare verbală pot să fie proprii unor persoane, atât pur și simplu ca vorbitori în viața de toate zilele, cât și, aplicate în scopuri artistice, unor autori de opere literare. În acest ultim caz asemenea repetări, printre care tautologii, pot să fie studiate ca procedee artistice proprii cutărui sau cutărui scriitor. De exemplu, D. Matcovschi obține un efect artistic prin repetarea verbului în cazuri ca *știa manualul de fizică pedinafară, pederost îl știa* sau *A treia zi Eleonora din nou a găsit-o în beci, biată-moartă a găsit-o și asem.*

Acest procedeu, nu o dată aplicat de autor, este original, dar *eo ipso* nu face parte din mijloacele limbii ca mijloc de comunicare colectiv. Am adus acest fel de repetare pentru a releva contrastul cu utilizarea unei repetări asemănătoare care face parte din mijloacele

de ex., *vecinului* (ca în *casa vecinului*) și *a vecinului* (ca în – *A cui e casa? – A vecinului*). La asemenea logoforme insistența nu reproduce întocmai anautemul din textul legat, ci cere autemul lui. De ex., în dialoguri ca – *Asta-i casa vecinului* (și, dacă cel ce întreabă nu a auzit bine răspunsul și întreabă iar) – *A cui?* i se răspunde – *A vecinului* (fonocomplexul *vecinului* exprimând ca enunț eliptic, alt caz, deci nefiind potrivit aici). Totuși contrar datului fonematic nemijlocit, prezentat prin alomorfe diferite, avem în ambele cazuri o singură logoformă repetată (prezentând clasoforma respectivă).

¹ Vezi critica amănunțită a acestei teorii în: M.A. Габинский, *Очерки по основаниям грамматики*, Кишинев, 1972, с. 197-312, în special p. 22 și urm.

² Vezi O. П. Суник, *Общая теория частей речи*, Москва-Ленинград, 1966, с. 113.

limbii (nu a stilului personal al cuiva). Astfel, în limba turcă, forma verbală personală ce încheie o propoziție (topică obișnuită în limbile turcice) se repetă la începutul propoziției nemijlocit următoare. Bunăoară, ... *onu yakalamış. Yakalamış ama...* – „... l-a prins. L-a prins, dar...”

Acest procedeu menit să releve continuitatea celor descrise este în turcă mijloc de limbă (spre deosebire de română și de alte limbi în care așa ceva nu există decât ca procedeu individual).

Așadar, tautologia glotică (cea din limbă) fiind delimitată de principalele fenomene contigue, putem distinge în cadrul ei următoarele subdiviziuni:

Mai întâi de toate distingem 1) tautofonii și 2) tautosemii.

Precum reiese din acești termeni, în primul caz se repetă elementele planului formei, în al doilea cele ale planului conținutului.

Deci în cadrul 1) tautofoniilor distingem:

a) Tautomorfii, adică repetări ale uneia și aceleiași forme ale unui cuvânt. De ex., *negru-negru, gata-gata, abia-abia, iată-iată, acu-acu* ș.a.m.d. sau *dealuri, dealuri, dealuri* sau (de data aceasta avem tautomorfie complicată) *Au mers, au mers și au ajuns*, deoarece fără elementul nerepetat (cum este aici și *au ajuns*) logoforme repetate nu ar avea același sens și s-ar pronunța cu altă intonație (ca o insistență).

b) Tautotemii¹, adică repetări ale unuia și aceluiași cuvânt, dar în formele lui diferite, păstrându-se doar unitatea temei. Așa sunt, de exemplu, tautologiile infinitivale de care a mai fost vorba (vezi nota 1), cele vechi, de tipul *a auzi am auzit* și cele noi, de tipul *de auzit am auzit* ș.a.

c) Tautorizii, adică repetări ale unuia și aceluiași radical prezentat de diferite cuvinte ce-l conțin. În românește acest fenomen nu este propriu limbii vorbite, ci poeziei, în special celei populare, de ex., *Și din grai așa grăia* sau *și cu graba să grăbească*, sau *Nici cu coasa nu cosim* și asem. Acestui caz i se alătură cel cunoscut demult ca figură etimologică, adică o sintagmă ce include două cuvinte cu același etimon, deși practic se aduc asemenea sintagme doar cu același radical (cf. antologicul rus. *уымку уымумь*). Totuși în prealabil am identifica figurile etimologice ca acele sintagme în care unul din două cuvinte omorizice are doar un rol intensificativ, fiind redundant ca denotare, spre deosebire de repetarea care precizează cele spuse. După acest criteriu, *din grai așa grăia* sau *cu graba să grăbească* sunt figuri etimologice, deoarece nu se poate grăi decât din grai și nu se poate grăbi decât cu graba (deci aceste *din grai* și *cu graba* nu comunică nici o denotare nouă, fiind omisibile din punct de vedere denotativ). Tot așa stau lucrurile în cazuri ca *Nici cu coasa nu cosim*, odată ce acceptăm că unul și același proces se cheamă *a cosi*, dacă se face cu coasa, *a secera*, dacă se face cu secera, sau *a tăia* dacă se face cu cuțitul ș.a. Spre deosebire de asta, de exemplu, în *a cânta un cântec*, *a scrie o scrisoare* verbul nu implică numaidacă un obiect denumit printr-un cuvânt omorizic: se poate cânta și o arie, un psalm, ca și cântece de diferite genuri, iar a scrie se poate și o carte, un articol, un demers etc.

¹ Acest fenomen l-am numit, la prima abordare preliminară a lui, tautolexie (vezi M. Gabinschi, *Pluralul nonafixal reduplicativ ca procedeu stilistic*, „Revista de lingvistică și știință literară”, 2002, nr. 1-2, p. 90), ceea ce s-a dovedit a fi nereușit, termenul fiind generic pentru tautomorfie și tautotemie împreună.

De notat că structurile limbilor determină dacă unul și același sens tautologic se exprimă prin tautomorfie, tautotemie sau tautorizie.

Astfel, cunoscuta tautologie de tipul *Legea e lege* este în românește o tautotemie, deoarece *legea* și *lege* sunt două forme diferite ale unuia și aceluiași cuvânt. În schimb în limbile fără articol același sens se exprimă prin tautomorfie: cf. rus. *Закон есть закон*.

Correspondența dintre tautotemie și tautorizie se ilustrează prin cazul următor: tipul *de făcut fac* (ca și arhaicul *a face fac* și rarul *să fac, fac*), odată ce *de făcut* (*a face, să fac*) este tot o formă a aceluiași verb *a face*, ca și orice altă formă a lui, avem aici tautotemie. Tot așa este și în mai multe alte limbi, ce cunosc acest tip de tautologii infinitivale (cf. rus. *делать делаю* ș.a.). Dar iată că până și aromâna, în care infinitivul vechi a fost eliminat, iar cel nou (cf. rom. *de făcut*) nu s-a format, același sens tautologic se redă prin îmbinarea a două cuvinte omorizice, de tipul *tră adrari adar*, acest *adrari* fiind substantiv postverbal introdus de prepoziția *tră* care nu și-au pierdut calitatea inițială de cuvinte diferite. Tot așa este și în alte limbi balcanice (cf. bulg. *за правене правя*, maced. *за правене правам*; ce e drept, în albaneză situația e izomorfă cu cea din română în toate cele trei manifestări ale ei: cf. *për të bërë bëj, me ba baj, të bëj, bëj*).

2) Prin tautosemii înțelegem juxtapuneri de sinonime, ceea ce se limitează la cazuri izolate, căci nu avem în limbă paradigme cu invariante semantice eterorizice de tipul celor omorizice. De exemplu, tipul *de auzit am auzit* e universal, adică se formează de la orice verb, iar construcții izomorfe tautosemice putem găsi doar în cazuri izolate, în primul rând, din cauza că nu orice cuvânt are sinonime. De exemplu, pentru nominalul *ghiuj* (sau *moș*) *bătrân* putem aduce ca paralelă antonimul *băiat tânăr*; cf. și gerunzialul *trăind și nemurind*¹. Dar așa ceva este posibil doar în puține cazuri, nefiind vorba nicidecum de orice substantiv sau de orice verb, spre deosebire, de exemplu, de orice verb în construcții ca *de făcut fac*.

Aceasta este prima clasificare *grosso modo* pe care o facem la etapa incipientă de studiere a tautologiilor din limba română, clasificare pe care vom ilustra-o prin principalele fapte din sfera respectivă, recurgând, unde va fi necesar, la confruntări diagnostice cu fapte din alte limbi.

Luăm ca baza clasificării apartenența celor tautologizate la clasele de cuvinte („părțile de vorbire”), deși acest criteriu este relativ, tautologiile de unul și același tip caracterizând câteodată cuvinte din diferite clase.

¹ În asemenea cazuri e vorba de îmbinări consacrate de uzul colectiv și aprobate de norma literară, deci fapte de limbă. Tot odată, în vorbire întâlnim și îmbinări de același tip (determinantul repetă o semă conținută în însuși determinat) condamnate de normă, de ex.: *folclorul popular, laitmotivul principal, orchestră de fanfară, librărie de cărți* și asem., cf. și *după post factum* ș.a., tautologii la fel de redundante ca și *ghiuj bătrân* sau *băiat tânăr*, dar respinse de normă în virtutea convenționalităților stabilite. Tautologiile incorecte însă pot servi ca mijloace de parodiare, cf., de exemplu, vechea caricaturizare a definiției sofisticate, dar inutile *Regina Angliei este întotdeauna o femeie* sau mai recenta derâdere (dintr-un film) a bestseller-urilor detectivice „*Смертельное убийство*”.

Convenționalitatea aprobării colective se manifestă și în propoziții tautosemice de tipul *am văzut cu ochii mei* (de altfel cu paralele în alte limbi), care e bitautologică: nu se poate vedea decât cu ochii, și aceea doar cu ochii proprii, nu a altcuiva (avem în vedere sensul direct, căci la figurat se poate spune, de exemplu, că cineva vede lucrurile cu ochii altuia).

Unul din tipurile cele mai răspândite ale tautologiilor substantivale este cel prezentat în sentința (deja chiar frazeologizată) *Legea e lege*. Dar aceasta nu împiedică formarea liberă a acestui tip de la orice substantiv. Sensul lui este relevarea însușirii principale a denotatului adus în discuție fie în genere, fie a aceleia relevată *ad hoc*. Astfel, *Legea e lege* exprimă sensul care poate fi redat fără tautologie ca *Legea trebuie respectată*. Când din context nu este clar ce anume se relevă prin tautologie, se adaugă și comentarii, de ex., *Obiceiul-i obicei. Îi sfânt!* (C. Condrea), *viața e viață, ni se întâmplă de toate* (M. Garaz), *Miliția e miliție, respectele noastre* (P. Cărare). Câteodată în acest fel se relevă deosebirea dintre două denotate comparate, cf. *calul e cal, dar tractorul e tractor* (V. Coțofan). Uneori verbul existențial nu este *a fi*, ci *a rămâne*, ca în *Tărcat sau bălan, boul tot bou rămâne* (P. Cărare). Mai rar în același fel se tautologizează pronumele, de ex., *Noi rămânem noi* (V. Romanciuc) sau *dacă și multul e mult* (V. Teleucă) ș.a.

O tautologie analoagă are sens optativ în cunoscuta urare *Să vă fie casa casă și masa masă!*, iar un sens asemănător poate fi văzut în *ca la urmă ulmii – ulmi!* / *Să ne audă de pe culmi* (V. Teleucă); cf. și *Aceasta e suprema lege a omului om* (B. Istru), dar acest procedeu, pe cât știm, n-a ieșit din cadrul tropilor individuali. Câteodată însă se tautologizează nu însăși substantivul, ci forma oblică (resp. prepozitivul) a lui, cf. cunoscuta maximă *À la guerre, comme à la guerre*, tradusă în diferite limbi.

Câteodată se întâlnește în vorbire tipul de tautologii cu sens apropiat, dar conținând elementul *ca*, de ex., *Da băieții ca băieții* (D. Matcovschi), *Oamenii, de, ca oamenii* (V. Coțofan). Printr-un tip asemănător de tautologii, dar cu elementul *toți*, *toate* se exprimă de obicei caracterul ordinar sau normal al denotatului, de ex., *ești o femeie ca toate femeile* (V. Neagoe), sau *un teren ca toate terenurile* (Gh. Madan), iar în caz de negație, ceva neobișnuit, ca în *aceasta nu este o vulpe ca toate vulpile* (L. Butnaru).

Cineva sau ceva caracterizat ca fiind culmea calității sale e denumit prin tautologiile de tipul celor prezente în *A muncit bine? – Fruntea frunții* (P. Cărare), *Stau buchetiș – floarea florii* (B. Istru), *Minunea minunilor* (Gh. Madan), *Iată greutatea greutăților muncii dumitale* (S. Stati). Rar întâlnim această construcție cu articolul nehotărât, ca în *și nu mai este un adevăr al adevărului* (V. Cernei).

În poezie, în special în poezia populară, sunt obișnuite tautologizările de intimitate în care se îmbină cuvântul și diminutivul lui (de ex. *Trandafir, trandafiraș / Face-m-aș călugăraș* – din textele lui J. Jarník și A. Bârseanu), *Doină-doiniță / Mândră crăiță* – A. Negriș), juxtapunerea a două diminutive diferite (ca în – *Floriciță, floricea* – J. Jarník, A. Bârseanu) sau identice (ca în *Iușurelu-i iușurel* – tot acolo), tip ce include uneori articolul, ca în *cânepa cea cânepioară* (I. Vatamanu). Dar câteodată acest procedeu se întâlnește și în proză, de ex., *fără a mai putea rosti barem o jumătate de cuvânt-cuvințel* (L. Butnaru), construcție substantivală ce se apropie ca structură de adjectivalele *singur-singurel, plin-plinuț* ș.a., cu mult mai răspândite, cele mai frecvente din ele fiind lexicalizate (vezi mai jos).

Un tip de tautologii mai greu de interpretat din punctul de vedere al apartenenței clasiale este cel reprezentat de îmbinări ca *valuri-valuri, rânduri-rânduri, pâlcuri-pâlcuri, cete-cete*. Am adus unele exemple demult lexicalizate, ceea ce nu înseamnă că asemenea tautologii nu se mai formează, deși în limite înguste, de la alte cuvinte, inclusiv de la neologisme (am întâlnit *blocuri-blocuri, grupuri-grupuri, brigăzi-brigăzi* și chiar *biciclete-*

biciclete). Originalitatea acestor tautologii constă în faptul că ele pot fi atât circumstanțiale de mod (de ex. *Zilele trec rânduri-rânduri* – J. Jarník, A. Bârseanu; *Ne adunăm perechi, perechi* – I. Vieru; *Mă trec sudori de gheață șiruri-șiruri* – L. Rucan; *Și orele crescură clituri-clituri* – B. Istru), cât și subiecte (de ex., *Pe alei se înșiruie perechi-perechi* – B. Istru; *Și s'aprend lumini-lumini* – V. Teleucă; *Au ieșit brigăzi-brigăzi* – P. Zadnipro) sau obiecte directe (*să vadă-n juru-i cercuri-cercuri* – E. Galaicu-Păun; *ridicând din adâncuri valuri-valuri* – E. Țau). Acest tip de tautologii, se înțelege, cu manifestările proprii fiecărei limbi, este prezent în diferite limbi balcanice (nu degeaba considerându-se un balcanism), dar și în turcă ș.a.¹

Încă un procedeu cu paralele balcanice este tipul *casă de casă*, ce redă în mod tautologic ideea de „orice casă” sau „toate casele” (cf. alb. *shtëpi më shtëpi* în același sens), cf. și circumstanțialul de timp: *noapte de noapte, visez să scap trenul* (V. Neagoe), cf. tautologii cu alte prepoziții, ca *măr cu măr, bobită cu bobită* (V. Coțofan), *Gard în gard cu Petrea* (V. Stati) etc.

Cu mult mai specific pentru comunitatea străveche româno-albaneză este tipul de invocări emoționale ca *Feciorul mamei, fecior* (alb. *Bir i nënës, bir*), comunitate pe care am relevat-o nu odată ca un specific comun al celor două limbi (ca și cel verbal, de tipul *Lua-l-ar dracu, să-l ia*, despre care vezi mai jos). Acest tip însă a ieșit din cadrul tautologiilor lexicalizate tradiționale, realizându-se și în cazuri ca *Pământul Patriei, pământul* (A. Negriș), *Hulubașii mamei, hulubași, ați venit* (L. Hlib).

Unele tipuri de tautologii substantivale sunt atât de rar realizate, încât par fiecare unice în felul său. Așa este, de exemplu, frecventul *om de omenie*. Și totuși, dacă întâlnim și *șigan din țigănie* (D. Matcovschi), dar și *plugar din plugărie* (V. Stati), modelul se prezintă, deși în altă variantă, ca fiind în anumite limite productiv, deci putând apărea și în alte realizări lexicale. Fiind rar în vorbire, acest tip de tautologie este rar și ca tipologie (noi cel puțin nu i-am întâlnit paralele aloglote).

În schimb, e puțin originală (dacă nu este chiar universală), tautologia substantivală, exprimând ideea de mulțime sau de permanență, de repetare nesfârșită a ceva și asem. Fenomenul e și foarte frecvent în textele artistice, fiind ușor de găsit la mulți autori. De exemplu, *O sală arhiplină, / lumini, / lumini* (A. Țurcanu), dar *numai bocanci, bocanci fără-de picioare* (V. Teleucă), *Spre el – cărări, cărări – Din toate patru zări* (P. Darie) și asem., efectul intensificându-se prin mai multe repetări, ca în *Ovații și vorbe, vorbe, / vorbe* (A. Țurcanu) sau *Vânt, vânt, vânt, vânt* (T. Chiriac). Uneori în cazuri asemănătoare întâlnim și *și și tot* (de ex., *Boabe și tot boabe pe ciocuri de păsări*. – I. Vatamanu). În principiu, acest *și și tot* poate fi intercalat și în tautologiile de același tip care nu le conțin, ceea ce e dovada caracterului lor tocmai de tautologii și nu de insistențe, în care aceste conjuncții nu pot fi introduse.

Ca principalele tipuri de tautologii adjectivale se pot aduce următoarele. Foarte frecvent în vorbire este tipul, menționat de acum *alb-alb*, de ex., *Alb-alb* (titlu de poezie la V. Teleucă), *albe-albe valuri* (L. Rucan), *o aureolă albastră-albastră* (A. Țurcanu) și cu alte denumiri de culori. Dar cf. și alte însușiri: *cu limba lungă-lungă* (V. Neagoe), *un soare mare-mare !* (L. Bârlădeanu), *O fetiță mică-mică* (I. Țurcanu), *Bătrân-bătrân, / Dar sare ușor* (N. Esinencu), *mândre-mândre escadroane* (A. Negriș), *O furtună de fiori*

¹ Vezi mai amănunțit M. Gabinschi, *Pluralul nonafixal...*, p. 90-91.

dulci-dulci (D. Cârchelan), *stele / Luminoase-luminoase* (I. Vatamanu), *foc târziu-târziu; ceva durut-durut; în noaptea rece-rece*, toate din L. Rucan). Cf. frecventul invariabilul *gata: Gata-gata de a se pierde* (P. Darie), dar și neologismele, de ex., *în vânturi calme-calme* (D. Cârchelan) sau *Azi – liber-liber! – mă-nfășoară*. (A. Țurcanu).

Acest tip de tautologii e foarte răspândit în limbi (cf. rus. *белый-белый* și asem.), dar o modificare mai originală a lui este (dacă facem abstracție de foarte puțin productivul *vechi-străvechi* și *copt-răscopt*) îmbinarea cuvântului producător cu diminutivul lui, mai multe cazuri de acest fel fiind deja lexicalizate, ca în *E nou-nouță* (V. Severin), *cu paharul plin-plinuț; gol-goluț, ca la baie; a venit singur-singurel* (toate din P. Cărare) și asem. Despre alte îmbinări de acest fel nu putem spune că sunt unități ale lexicului, ceea ce demonstrează o oarecare productivitate a modelului, de ex., *drumul drept-dreptuț* (I. Filip), *trandafiria inflorescență mărunț-mărunțică* (L. Butnaru), *grăuntele curat-curățel* (V. Severin), *că-mi sosesc dumnealor făcuți-făcuței* (V. Stati). La o distribuție completă a sferelor de aplicare a celor două subtipuri nu s-a ajuns: cf. (la *plin-plinuț*) *din cupa plină-plină ai sorbit* (C. Dragomir); cf. și (la *vechi-străvechi*) *O legendă veche-veche* (V. Romanciuc).

Tipului de dublare adjectival *alb-alb* i se alătură ca fiind același mijloc de exprimare a intensității unei însușiri, tipul pronominal, prezentat în *nimeni-nimeni nu s-a încumetat* (L. Rucan), *nu știe nimic-nimic ce să facă* (Gh. Madan), *dacă macar ceva-ceva nu-l aranjază* (V. Stati), *multe-multe flori* (A. Plopii). La substantive, așa ceva se întâlnește foarte rar, și anume la acelea, care pot exprima diferite grade a ceea ce se denotă prin ele, de ex., *se făcu liniște-liniște* (M. Zloteanu).

Tot un tip adjectival de tautologii este cel prezent, de exemplu, în *Da de frumoasă, e frumoasă* (L. Butnaru)¹.

Un tip de tautologii original, dar întâlnit în vorbire rar, este cel prezent în frazeologismul *dacă-i dus, e bun dus* și având temeuri să fie interpretat și ca unul adjectival, și ca unul verbal, de o anumită productivitate: cf.: *Unde m-am suit eu, sunt bun suit* (Gh. Madan).

Din tautologiile verbale fără îndoială primul loc ca frecvență în vorbire îl ocupă tipul neoinfinitival („supinal”), de care a mai fost vorba mai sus, *De auzit am auzit, dar de văzut n-am văzut* (vezi multiplele amănunte despre el în lucrările aduse în nota 1). Nu există limitări lexicale pentru formarea acestui tip: cf. formarea lui liberă și de la neologisme, de ex. *Dar de construit tot o să construim* (V. Stati). Cu mult mai rar se întâlnește acum sinonimul lui infinitival-vechi, prezent în unele graiuri și în textele folclorice, repetate după tradiție (cf. *A împodobi se împodobește, dar a rodi nu rodește* – dintr-o conocărie), dar creat acolo și liber (Cf. *Tânărul a mulțumi mulțumește și dă să țină calul de frâu* – G. Botezatu). Și mai rar, dar fără vreo conotație dialectală sau arhaică se întâlnește tautologia conjunctivală atât în versuri (ca în *Altă dragoste mai mare / Să aibă în piept, nu are* – E. Bucov), cât și în limba vorbită (ca în *Nu-ți place dealul, alege-ți altă meserie, dar să îmbli așa de-a tura-vura, n-ai să îmbli* – Ana Lupan). Tautologiilor frecvente neoinfinitivale li se alătură fenomenul rar pe care odată l-am calificat ca „evasitautologii”, dar care pare mai drept să-l numim „tautosemii neoinfinitivale”), cf., de ex. *Socoteala că-i făcea, / Și de dăruit îi da* (din folclorul păstoresc). Cf. și tautORIZII rare, ca *Da de lucru ce-și lucrează* (U. Jarník, A. Bârseanu).

¹ Vezi amănunțit M. Gabinschi, *Tautologiile...*, I, p. 62-63.

Doar ca un hapax putem aduce cazul *Cu văzutul ați văzut* întâlnit de noi la V. Alecsandri.

O paralelă a tautomorfiilor nominale exprimând ideea de nesfârșit sunt cele verbale de tipul *Și ninge, ninge* (I. Vatamanu). E obișnuit însă modelul anterezultativ, des în povești, ca *Au mers, au mers și au ajuns*. Posibilitatea intercalării lui *și* (ca în *Scriu și scriu, răscolind sufletele* – V. Coțofan) confirmă că nu e vorba de simple insistențe. Tot odată, când repetarea verbului nu redă ideea de nesfârșit, procedeul pare să nu fi ieșit din cadrul tropilor individuali: de ex., *Dar ne-am bucurat, bucurat* (P. Darie). În cazul timpurilor continue (prezent, imperfect) situația e ambiguă: cf. *Să-l iubesc, iubesc* (A. Negriș), *să-l gonim, gonim și mașina zbură-zbură* (C. Partole).

Intensitatea sau repetarea celor făcute se mai exprimă prin adăugarea la verb a prefixului *răs-*, de ex., *Noi am împlinit și răsîmplinit planurile și*, mai departe, *A citit, a răscitit* (V. Stati), ceea ce coincide în cazuri rare, cu juxtaponerea a două verbe omorizice, care rimează: *sună-răsună clopotele* (I. Vatamanu).

Un model original de tautologii verbale este cel ce include pronumele (respectiv adverbele) relative, precum în *De știu eu ce știu și văd ce văd* (Gh. Madan), adică „știu ceva și văd ceva”, *Și mai era cum era* (V. Coțofan), *Stătu cât stătu în nemișcare* (L. Butnaru), *Să nu îmble nopțile pe acolo pe unde îmblă* (N. Rusu) și asem.

Mai rar se întâlnește modul tautologic de a spune că ceva se face ori, mai des, nu se face cum trebuie ori cum se obișnuiește, de ex., *Dar n-o face cum se face* (dintr-un cântec), *Da nu plânge cum se plânge, / Făr' varsă lacrimi cu sânge* (U. Jarník, A. Bârseanu), *Și vom rămâne așa – Cum se rămâne* (I. Vieru), *Măcar de-ar vorbi cum se vorbește* (D. Matcovschi).

Mai ales în folclor se întâlnește intensificarea sensului de tipul *Dacă văzui și văzui, / Șoim de codru mă făcui* (V. Alecsandri), dar în afara perfectului simplu se întâlnesc și cazuri ca *Dacă nu va vrea și nu va vrea să meargă, o va vizita din vreme în vreme* (Gh. Madan). În schimb, exprimarea oscilațiilor, ca în *cum să procedez: să trimit mâine brigada de pietrari, să n-o trimit* (Gh. Madan), e de un tip răspândit în limbile lumii (cf. chiar bine cunoscutul *To be or not to be?*), în limbile balcanice conjunctivul corespunzând infinitivului din alte limbi.

Spre deosebire de aceasta, tipul de urări (de obicei negative), prezentat în *Bată-l Dumnezeu să-l bată* sau *Lua-l-ar dracu să-l ia*, original printre multe limbi, își găsește o paralelă exactă în albaneză: cf. *Ta hajë dreqi, ta hajë*; „Mânca-l-ar dracu să-l mănânce” (paralelism despre care am mai scris). În românește, modelul suferă modificări, de exemplu, *Bătu-l-ar dracu ș.a.*, cu forme de perfect simplu ce și-au pierdut sensul inițial.

Am mai scris și despre tautologizarea așa-ziselor interjecții verbale¹, care sunt de fapt manifestări inițiale ale verbalității, reproducând probabil nașterea ei în timpuri foarte vechi: e vorba de repetările formelor posibile și singure (ca *jneap! jneap! jneap!*), dar și specializate pentru repetări (cu *teleap-teleap, gogâlț-gogâlț, șontâc-șontâc* și asem.). Procedeul, propriu mai multor limbi, demonstrează, într-un mod *sui-generis* nașterea opoziției aspectuale.

Un procedeu original al limbajului poetic românesc, în special al celui popular, este repetarea părții de bază a unei forme verbale însoțită de punerea numai odată a celui alt component al ei. Așa se întâmplă, de exemplu, cu exponentul subiectival,

¹ Vezi M. Gabinschi, *Op. cit.*, p. 89-90.

cf. *Fost-a, fost în lume odată* (V. Alecsandri), *Poruncit-au, poruncit* (U. Jarník, A. Bârseanu), *Cătănire-aș-cătăni* (ibidem); cu exponentul obiectival, inclusiv cel reflexiv cf. *Eu mă duc, codrurile, duc* sau *Te cunoști, mândră, cunoști* (ibidem), *Să te bată, badeo, bată*, / *Nouă boale dintr-odată* (ibidem), *Și se duc voinicii, duc* (V. Alecsandri), *Cununa-l-aș, cununa* (U. Jarník, A. Bârseanu); cf. și prohibitivul, ca în *Nu gândi, mândră, gândi* (ibidem) și asem.

În contrast cu aceasta, deși ca fenomen dialectal, putem aduce pleonasmul „prunumelor scurte” (adică al exponenților obiectivali), frecvent, după cum se știe, la Dosoftei: cf. *Te vor înconjura-te năroade de gloate* sau *Dumnezeu l-au sporitu-l înainte să crească*.

Cât despre tautologiile adverbiale, cu toată prezența lor în vorbire, totuși dat fiind paralelismul lor cu cele adjectivale (de tipul *alb-alb*) *mutatis mutandis* cele spuse mai sus se pot repeta aici (uneori e chiar greu de spus dacă tautologia e adverbială sau adjectivală, de ex., *Împietri tăcut-tăcut înaltul* – D. Cârchelan). Cea mai frecventă din tautologiile adverbiale, pe cât am putut observa, este *încet-încet*, întâlnită la mulți autori, de ex., *Încet-încet, mărginenii s-au strâns pe la casele lor* (Gh. Madan). Cf. și *Se scufundă repede-repede în marea de spice* (M. Garaz), *strigă tare-tare* (L. Butnaru), *e departe-depart* (N. Esinencu), *demult-demult biserica e părăsită* (V. Severin), *acolo sus-sus* (V. Neagoe), *Se-antrenează bine-bine* (V. Roșca), *mă priveam atent-aten* (D. Cârchelan) ș.a.

Tot *mutatis mutandis* același lucru se cere spus despre cazul mai rar al particulelor, de ex., *iaca-iaca am să mă trec pe ceea lume* (V. Severin) sau *Viorel parcă-parcă se rușinează* (ibidem). Însă din cauza numărului redus al cuvintelor din aceste clase, aici fenomenul de tip tautologic (ale cărui multe exemple au fost descrise mai sus) trece în cel al tautologiilor lexicale răzlețe care nu reprezintă vreun tip sintactic. Pentru acest fenomen putem aduce tautologii ca: *iar(ă) și iar(ă)*; *odată și odată*; *dacă nu-i și nu-i*; *fîr-ar să fie...*, tautosemii cum îi *cât om fi și-om trăi*, *Doamne-Dumnezeule* (caz de tautorizie doar în sens etimologic).

În cele de mai sus, precum am spus la început, ne-am ocupat de faptele de limbă, lăsând la o parte (cu puține excepții ale unor cazuri de tranziție) procedeele din vorbirea individuală. Tautologii de acest fel, deosebit de numeroase la poeți, pot fi studiate ca fiind proprii stilului fiecăruia dintre ei, ceea ce însă nu privește limba ca atare ca o totalitate de mijloace aplicate regulat pe scară de masă. De exemplu, cât ar fi de originale figurile etimologice, precum *A mamei mă privea privirea* (P. Darie) sau *Pe acest pământ atât de pământesc* (A. Negriș) și asem., ele prezintă acte de vorbire artistică, iar nu fapte de limbă.

Cu puține excepții, pe care le-am considerat utile, n-am ieșit, din cadrul unei singure limbi, dar în încheiere unele confruntări în plus ar fi de folos spre a prezenta faptele limbii date ca un caz particular al unui fenomen glotic (resp. semiotic) în general.

Tautologiile nu pot decât să existe în orice limbă și sub acest raport confruntarea limbilor ar fi de dorit, de exemplu, în cadrul familiei, în cadrul uniunii glotice, în cadrul unei grupări teritoriale ș.a.m.d. Cercetările ar detalia cea situație, deja cunoscută în linii mari, că, pe de o parte, limbile se deosebesc unele de altele prin modurile lor de tautologizare, iar pe de altă parte, cunosc tipuri asemănătoare sau chiar identice de tautologii¹. Astfel tipul adjectival *alb-alb* e propriu multor limbi, în unele din ele chiar fiind nu mijloc emoțional,

¹ Vezi mai multe exemple în *Op. cit.*, p. 90 și urm.

ci o simplă formă de superlativ (cf. bascul *zuri-zuri* „alb-alb”). În schimb, tipul *nou-nouț* din română nu știm dacă își găsește paralele exacte în vreo limbă. Din rusă putem aduce, și aceea doar concret pentru *singur-singurel*, pe *один-одинешенек* (sau *одинехонек*), dar întrebuițat mai rar și cu o conotație emoțională mai tare. Foarte multe tipuri de tautologii cunoaște limba turcă, în care există și tipul adjectival adus mai sus (de ex., *büyük büyük* „mare-mare”, *küçük-küçük* „mic mic” ș.a.), dar tot acolo se aplică pe larg și repetarea parțială: de exemplu, *temiz* „curat” nu se repetă, ci devine *tertemiz* „foarte curat, curat-curățel”, din *boş* „desert” (> rom. *boștur*) se face *bomboş* ș.a. Dar există procedeul unei intensificări și mai intense, de ex., din *kara* „negru” se face *kara mı kara* „foarte negru” (literal „negru oare negru”) și asem.

Pentru rom. *adevărul adevărat* (tautorizie) putem aduce ca paralelă rus. *истинная правда* (tautosemie), dar există și *правда-истина* din seria de tautosemii apozitive ca *путь-дорога*, *грусть-тоска*, *ум-разум*, *старушка-бабушка*. Pentru tautosemiile românești ca *băiat tânăr*, *ghiuș* (sau *moș*) *bătrân* se poate aduce tautORIZIA *старенький старичок* (cf. și tot tautORIZICUL *на веки веков*, *на веки вечные*), dar pentru sensuri asemănătoare există și sintagma conținând cuvântul posibil numai pe lângă omorizicului lui liber: cf. *день-деньской*, ca și sp. *luna lunera*, cu *lunera* în acest sens întrebuițat numai pentru a-l dubla pe *luna*. Ceva asemănător se redă în românește, mai ales în caracteristicile negative a cuiva, prin ... și *jumătate* (deci, fără tautologie). Cf. în rusă tautolexia „nominativ + instrumental”, de ex., *болван-болваном*, *дурак-дураком* ș.a. Tot așa, nu se redau în românește prin tautologii tautORIZIILE rusești de tipul *стоном стонать*, *криком кричать*, *воем выть* (cf. și negativul *и слыхом не слыхать*), iar în alte cazuri asemănătoare există adverbe legate, existente numai în aceste tautORIZII: cf. *стоймя стоять*, *сидмя сидеть*, *лежа лежаТЬ*, *торчмя торчать* și alte câteva, dar cf. și *сиднем сидеть*, unicul în felul său. Ce e drept, pentru tipul *криком кричать* se pot găsi paralele în vechiul limbaj religios românesc, cf., de ex., *îmbându-îmbla și plângea* (Psaltirea Șcheiană), calcuri (prin greacă și slavonă) din ebraică, în care aceste tautORIZII sunt foarte frecvente, atât în Biblie (de ex., *vayiz 'aq z 'aqá gdolá umará...* Estera, IV, 1, rom. *a ridicat strigăt amarnic*, rus. *и взывал с воплем великим и горьким*), literal „și strigat-a strigăt mare și amarnic”), cât și în limba zilelor noastre (de ex., *qaşur qeşer haduq*, din presă, „e legat strâns”, literal „e legat legătură strânsă”) (e greu de spus dacă rus. *ненавидеть лютой ненавистью* este o imitare a expresiilor biblice sau o convergență cu ele).

În altă ordine de idei, putem constata uneori convergențe izbitoare între limbi nelegate între ele prin nici un fel de contacte. Astfel, datorită existenței sinonimelor pentru cuvântul „foc” tautosemia *a se face foc și pară* are o paralelă exactă în bască: *su ta gar egin*.

Acestea sunt deci principalele manifestări ale fenomenului de tautologie glotică în limba română, prezentate în măsura posibilului în plan lingvistic general.

Se înțelege că această abordare primară, chiar pentru limba română, poate fi continuată prin completări, precizări, corectări ș.a., trecându-se odată, pe baza lucrărilor analoge asupra altor limbi, la studierea comparată a tautologiilor ca fenomen glotic și semiotic în genere.

Institutul de Filologie
(Chișinău)